

 <p>Riksantikvaren Postboks 8196 Dep. 0034 Oslo</p> <p>Besøksadresse: Dronningensgt. 13</p> <p>Internett: www.riksantikvaren.no</p>	Statusrapport 2014	
	Prosjekttittel <i>Riksantikvarens ruinprosjekt</i>	
	Prosjektbeskrivelse Generelt (prosjekt mål): Bevaring, tilrettelegging for publikum, skjøtsel og pleie av områdene rundt ruinene samt overvåking og langsiktig vedlikehold. De 12–15 største anleggene vil bli prioritert, samt ruiner som engasjerer lokalmiljøet sterkt. (St.meld. nr. 16 (2004-2005), side 28.	
	Organisasjon En prosjektgruppe bestående av representanter fra Kunnskapsavdelingen (Utviklingsavdelingen) og Kulturminneavdelingen. Det samarbeides med I-avdelingen om informasjonstiltak.	
	Mål for arbeidet (delmål, tiltak) i 2014: <ol style="list-style-type: none"> 1. Konservering og skjøtsel: Tilstandsanalyse, konservering og skjøtsel av utvalgte ruinanlegg. 2. FOU og dokumentasjon: Georadar, fotogrammetri og undersøkelser av steinbrudd i forbindelse med ruiner. 3. Informasjon og formidling: Fotodokumentasjon, skoleprosjekt og utstilling. 4. Kompetanseutvikling: Seminar for ruineiere og deltakelse på kurs og seminarer. <p>Ruinprosjektet er også involvert i internasjonalt samarbeid gjennom konservering av the Royal Bath i Nokalakevi, Georgia.</p>	
Går til Klima- og miljødepartementet		
Arkivkode	351.3	Utførende enhet Riksantikvaren, Kunnskapsavdelingen, Konserveringsseksjonen
Elektronisk filnavn		Prosjektleder Inger-Marie Aicher Olsrud
		Dato 6.5.2015
Prosjektnr 27230003	Periode: 2014	Godkjent av Seksjonssjef Harald Ibenholt

Del I Fremdrift, organisasjon og økonomi

2014 var 9. år i Ruinprosjektet. Erfaring gjør at konserveringsarbeidet stadig blir bedre med hensyn til holdbarhet og uttrykk. Samtidig ser vi også at oppgavene på de fleste ruinanleggene er større enn først antatt. Dermed blir det også en større og større utfordring å tilpasse oppgavene innenfor budsjettet, og vi må prioritere strengt mellom gode og nødvendige tiltak.

Budsjettet for 2014 var på ca 12,7 mill inkl. 1,7 mill overført fra 2013. Budsjettet er stramt og det må som nevnt foretas strenge prioriteringer. Dette innebærer at påbegynte anlegg vil bli fullført så langt det er mulig mens ruiner som står på vent sannsynligvis ikke vil kunne

prioriteres i løpet av prosjektperioden.

Det vises for øvrig til mer utfyllende rapporter for de enkelte anleggene. Disse er lagt ut på Riksantikvarens vitenarkiv. Rapportene kan også fås ved henvendelse til Riksantikvaren.

Prosjektgruppen

Inger-Marie Aicher Olsrud, prosjektleder

Harald Ibenholt, seksjonssjef

Karin Axelsen, prosjektmedarbeider

Live Johannessen, prosjektmedarbeider arkeologi

Økonomi

Det er betalt ut 12 284 380 kr på Ruinprosjektet i 2014.

1. Konservering og skjøtsel	10 259 215
2. Forskning og utvikling	1 651 396
3. Informasjon og formidling	173 334
4. Kompetanseutvikling og kurs	200 434
	<hr/>
	12 284 380

Del II Arbeidet i prosjektet

Konservering og skjøtsel

Bispeborgen, Hamar, Hedmark – ID 88381-3

Diverse etterarbeid og vedlikehold på sydfløyen. Glass over deler av ruinen montert.

Konservering av den sørlige delen østre ringmur. Isolert vernebygg satt opp slik at det ble mulig å varme opp og arbeidet kunne fortsette helt til jul.

Arbeidet er utført av håndverkere fra Domkirkeodden med veiledning fra Bakken & Magnussen.

Østre ringmur tildekket for vinterarbeid.

Foto: Anne Kathrine Bakstad, Domkirkeodden Anno museum

Erkebispegårdens handelshus, Bergen, Hordaland – ID 95053-1

Middelalderdelen under terrassen er spekket og pusset. Dette er så langt den eneste ruinen som har fått puss. Dette ble gjort både av hensyn til bevaring, sammenhengen med kirkebygningen og fordi den var pusset tidligere (før 1944).

Det oppsto utover høsten/vinteren problemer med pussing, og det arbeides med årsaker og tiltak.

Arbeidet er utført av Akasia.

Østveggen med pusset fasade og restaurert dør og vindu.

Foto: imo©Riksantikvaren

Den Vesle (Andre) Steinhallen, Bergen, Hordaland – ID 87123-5

Konserveringen av «Den andre steinhallen» ble satt i gang i september 2014, ved at toppdekningen av sement og stein ble fjernet fra ruinens sørmur. Det ble også delvis krasset ut sementfuger fra murens innerliv og ytterliv. Enkelte sprukne steiner ble limt. Ruinen står overbygd/innpakket i påvente av mørtelsesongen 2015.

Arbeidet er utført av Akasia.

Murere fra Akasia i gang med å meisle fuger.

Foto: Torbjørn Melle@Byantikvaren

Halsnøy kloster, Kvinnherad, Hordaland – ID 64166

Det er utført konserveringsarbeid på V2 nord for portrommet samt i sørfløyen på veggen som forbinder vest- og østfløyen.

Istandsetting av brønnrom samt diverse skjøtsel er utført av museet og det er foretatt georadarundersøkelser v/NIKU.

Murarbeidet er utført av Bergen kommune Byggvedlikehold.

Murarbeid på sørfløyen.

Foto: imo©Riksantikvaren

Lyse kloster, Os, Hordaland – ID 6459

Hovedfokus har i 2014 vært på Vestmuren i klostergården. Et omfattende restaureringsarbeid som avdekket interessante spor både av originalt murverk og av restaureringsløsninger fra 1920-tallet. Portalbasene i Kapittelsalen er ferdigstilte og det er utarbeidet forslag til løsning på arkaderekken.

Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen. *Murere fra Bakken & Magnussen i gang med å fjerne toppdekke på vestmuren.*

Foto: Bergen kommune Byantikvaren

Tautra klosterruin, Frosta, Nord-Trøndelag – ID 85612-1

Vest- og østveggen på sakristiet innvendig er meislet og fuget. Ytre murverk på østre sakristis sørvegg som sto delvis uten vedheft til kjernen er tatt ned, og det er arbeidet med løsning for gjenoppmuring av kjerne og ytre vange.

Det er gjort forsøk med kopiering av KC-mørtel fra 1880-tallet.

Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen. *Østre sakristi med stillas.*

Foto: ka©Riksantikvaren

Reins klosterruin, Rissa, Sør-Trøndelag – ID 16337

Hovdfokus for konserveringsarbeidene i 2014 har vært på Vestveggen. Meisling, spekking og fuging. Veggen har en litt komplisert utforming eller struktur, slik at toppdekket er murt i to avsatser.

Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen.

Vestveggen med stillas sett fra øst.

Foto: ka©Riksantikvaren

Steinvikholm slottsruin, Stjørdal, Nord-Trøndelag – ID 91501

Det er i 2014 arbeidet hovedsakelig på den sørlige delen av det indre murverket (omkring rom 102). Noe tidligere konservering er omgjort.

Steinvikholm er et av de største ruinanleggene, og det arbeides med prioriteringer for det kommende konserveringsarbeidet.

Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen.

Indre murverk mot sør er konservert i 2014.

Foto: ka@Riksantikvaren

Munkeby klosterruin, Levanger, Nord-Trøndelag – ID 7018-1

konserveringsarbeidet har i år vært konsentrert om nordre korsarm. Fuger er meislet, rensed og spekket. Toppdekke er murt med fall for å kunne stå uten torv- og gressdekke hvis dette blir bestemt. Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen.

Munkeby klosterruin med stillas og tildekking over nordre korsarm.

Foto: ka@Riksantikvaren

Kalkovn Værnes, Stjørdal, Nord-Trøndelag – ID 94925

Kalkovnen er ferdig konservert inkl. utgraving av profil fra forrige restaurering. Det er avholdt fagseminar om historikk og diskusjon om videre bevaring og formidling. Ruinen er nå tildekket i påvente av løsning for permanent sikring og visning. Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen.

Kalkovnen ferdig konservert, men før profilen ble gravd ut.

Foto: Geir Magnussen@Bakken & Magnussen

Selje kloster og helgeanlegg, Selje, Sogn og Fjordane – ID 83760

Konserveringsarbeidet har vært konsentrert om vestfløyen, i området sør for tårnet. Mye meisling, rensing og fuging.

Døren mot vest i tårnet er reparert etter stormen og satt på plass og det er satt opp arbeidsbrakke.

Arbeidet er utført av Bakken & Magnussen AS.

Konserveringstekniker Geir Magnussen ved ferdig konservert murverk i Vestfløyen.

Foto: imo©Riksantikvaren

Holla kirkeruin, Nome, Telemark – ID 77951

Meislet betongmørtel, pinnespekket og toppdekket sørveggen og vestveggen utvendig og innvendig.

Satt inn og festet utglidd stein i vestveggen og rettet opp muren.

Forberedt tiltak i gulv (flaten) og sørportal.

Murmester Finn Sletten på befaring august 2014.

Foto: imo©Riksantikvaren

Mikaelskirken, Tønsberg, Vestfold – ID12373-1

Mikaelskirken på Slottsfjellet forberedes nå for konservering. I 2014 ble det laget tilstandsrapport som vil danne grunnlag for diskusjon og beslutninger om konserveringstiltak.

Tilstandsrapporten utarbeides av NIKU.

Mikaelskirken ligger like nedenfor Slottsfjellstårnet.

Foto: Arve Kjersheim©ark-foto

Teglkastellet, Tønsberg, Vestfold – ID 12373-3

Teglkastellet var et av de aller første anleggene som ble konservert i ruinprosjektet. Det meste står bra, men det var også partier med omfattende skader. Det ble derfor i 2014 foretatt omfattende skjøtsel/omfuging av deler av murverket. Arbeidet er utført av Murmester Dag Arne Nilsen.

Tor Inge Moseid og Per Halle fra Tønsberg kommune på befaring i november 2014.

Foto: imo©Riksantikvaren

Kongsgården, Tønsberg, Vestfold – ID 42098

Kongsgården i Tønsberg fikk i 2014 bentonitt og torv på murkronene. Ruinen er nå ferdig konservert og klar for vanlig vedlikehold. Det vil komme opp nytt skilt i 2015.

Arbeidet er utført av Murmester Dag Arne Nilsen.

Grønne murkroner – her i passasjen som man antar har hatt hvelvet tak.

Foto: imo©Riksantikvaren

Clemenskirken, Oslo – ID 51949-1

Clemenskirkeruinen: Konserveringen av ruinen er bortimot ferdigstilt i 2014. Alle murer og søylerester er konservert som «avbrutt kistemur uten membran eller lufting. Det som gjenstår er markering av innvendig trapperom i resten av tårnfoten og noe tildanning av dekke inn i ruinen. Arbeidet er utført av Murmester Terje Berner.

Clemenskirken etter restaurering.

Foto: hi©Riksantikvaren

Mariakirken, Oslo – ID 42178 - 1

Rigg og gjerder er satt opp, og konserveringen av vestre del av ruinen er i gang. Konserveringen består primært i å spekke om murverket der det er behov og reparere fuger, samt legge ny tegl, der hvor original eller tidligere restaureringstegl har forvitret.

Arbeidet er utført av Murmester Terje Berner.

Mye kompetanse er samlet for å diskutere løsninger for konservering av Mariakirken.

Foto: hi©Riksantikvaren

Hovedøya klosterruin, Oslo – ID 3198-2

Klosterruinene på Hovedøya har stort behov for konservering, men foreløpig må vi vente med dette. I mellomtiden holder Oslo kommune Bymiljøetaten området i stand med vegetasjonsskjøtsel og murettersyn.

Et sjeldent bilde fra Hovedøya: bygningsstein utstilt i Store Vestre Krutthus.

Foto: imo©Riksantikvaren

Forskning og utvikling

Fotogrammetri

Det er gjort fotogrammetri-dokumentasjon av kalkovnen på Værnes, Kongsgården i Tønsberg og Viste kirkeruin. Det er også arbeidet med systematisering og tilgjengeliggjøring av materialet hos Riksantikvaren.

Arbeidet er utført av PAST s.c.

Printversjon av grunnplan og vegger på Viste kirkeruin i Randaberg. Sirklene er etter kameraposisjonene.

Illustrasjon: PAST©Riksantikvaren

Georadar

Georadarundersøkelser er et viktig verktøy for å få oversikt over eventuelle ruiner og andre strukturer under bakken. NIKU har i 2014 foretatt georadarundersøkelser på Reinskloster og på Kongsgården i Tønsberg.

Monica Kristiansen fra NIKU i gang med feltarbeidet på Reinskloster.

Foto: NIKU©NIKU

Flyskanning mm

Noen anlegg blir av ulike årsaker i første omgang ikke gjenstand for fysiske konserveringstiltak. For borganleggene på Steinsholmen i Mjøsa (Mjøskastellet) og Valdisholm i Glomma er det derfor satt i gang sikring gjennom dokumentasjon. Det er i 2014 gjort forundersøkelser som siden vil danne grunnlag for videre dokumentasjon med en kombinasjon av flyskanning, georadar og tradisjonell arkeologi. *NIKUs medarbeidere på befaring på Valdisholm,*

Foto: imo©Riksantikvaren

Mørtelregister

NIKU er i gang med å utarbeide et register over mørtelprøver. Registeret tar sikte på å omfatte 'alle' mørtelprøver som er tatt. Prøvene oppbevares som før hos den institusjonen som har tatt prøvene, men det vil være svært nyttig for videre forskning å få tilgang til informasjon om hvilke prøver som finnes.

Et utvalg av prosjektlederens 'nærarkiv'.

Foto: imo©Riksantikvaren

Steinbrudd i tilknytning til middelalderruiner

Steinbruddprosjektet fortsatte i 2014 med undersøkelser på Hovedøya i Oslo. Et komplisert og sammensatt materiale med naturformasjoner og steinbrudd fra ulike perioder.

Arbeidet utføres av Per Storemyr Archaeology & Conservation i samarbeid med fylkeskommunene i Møre og Romsdal og Sør-Trøndelag.

Geolog Per Storemyr på leting etter 'bevis' på steinbrudd.

Foto: imo©Riksantikvaren

Informasjon og formidling

Fotodokumentasjon

Slottsfjellet med hovedvekt på Mikaelkirken, Kongsgården i Tønsberg og ruinen under Schøtstuene i Bergen er fotodokumentert.

Arbeidet er utført av ark-foto.

Ruinen under Schøtstuene i Bergen.

Foto: Arve Kjerseim©Riksantikvaren

Faktaark

Det er utarbeidet faktaark for Mikaelkirken i Tønsberg. Faktaarket finnes på Riksantikvarens hjemmesider via Ruinprosjektet eller Vitenarkivet.

Faksimile av faktaarket om Mikaelkirken.

Illustrasjon: Riksantikvaren

FAKTAARK

Mikaelkirken i Tønsberg

Kirken som i middelalderen lå på Slottsfjellet i Tønsberg omtales første gang i 1191. Danske korsfarere forteller da om en vakker kirke viet til St Mikael som lå fritt oppe på berget. Kanoniker av premonstratenserordenen ble underholdt av kirkens eiendommer. Deretter tier dokumentene i over hundre år. Først i et pavebrev fra 1308, om blant annet å gi avlatsprivilegier til de kongelige kapellene, hører vi igjen om Mikaelkirken.

Den var da blitt den tredje i rang av fjorten kongelige kapeller i Norge. Den var også en av fire kollegiatkirker – noe som innebar at den hadde et presteskap som var uavhengig av kirkens myndigheter. Kong Haakon V ga i 1317 inntektene fra 94 gårder til prestekollegiet, og testamentet til 1319 endte flere eiendommer til dem. Mikaelkirken ble utover 13- og 1400-tallet en av Norges rikeste kirker. I et bevart brev fra 1405 vil unionsdron-

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for klima- og miljødepartementet i

Modell av ruinene på Slottsfjellet med Mikaelkirken i forgrunnen. Foto: Jan E. G. Eriksson © Riksantikvaren

Kurs og kompetanseutvikling

Seminar for ruineiere i Tønsberg

Eiere og forvaltere av middelalderruiner var samlet i Tønsberg 8. og 9. september. En interessert og engasjert forsamling som delte av sine erfaringer og – forhåpentligvis – fikk litt påfyll i form av ny kunnskap.

Ruineiere på befaring i Kongsgårdsruinen i Tønsberg.

Foto: imo©Riksantikvaren

Klosterutstilling i Selje

Selje kommune har satt opp en utstilling i det gamle kommunehuset der ulike temaer knyttet til Selje kloster og helgenanlegg presenteres. Blant temaene kan nevnes 'Ruinarbeideren' om restaureringshistorikken for klosteranlegget. Her er også en historisk utstilling fra jubiléet i 1996-97, fotoutstilling fra Sunnivaaleia med mer.

Klosterutstillingen med modellen av kloster- og helgenanlegget i forgrunnen.

Foto: imo©Riksantikvaren

Skoleprosjekt *Bli kjent med ditt eige kulturminne*

Vi har og i 2014 hatt to elevar som har vore ei stund saman med murarane til Bakken & Magnussen på Selja kloster og helgenanlegg. Dei har arbeidd med stor entusiasme. Vi har og vore innoom ungdomsskulen i Selje med ei lita orientering om arbeidet og kva det går ut på i skjøtsels-og konserveringssamanheng i høve til å ta vare på kulturminne. Opplegget er ein del av rekrutteringsarbeidet til murarfaget og har vore gjennomført fleire gonger dei siste åra med hjelp og velvilje frå murarane på Selja.

Ungdomsskoleelever fra Selje meisler på klosterruinene.

Foto: Bjørn E. Jensen©Selje kommune

Kompetanseutvikling for prosjektgruppen

Prosjektgruppen har vært representert ved bl.a. Nordisk ruinseminar i Helsingfors og på Nordisk kalkforum i Helsingør.

Raseborgs slottsruin i Finland.

Foto: imo©Riksantikvaren

Internasjonalt arbeid: The Royal Bath i Georgia

Riksantikvaren er samarbeidspartner for et istandsettingsprosjekt i Nokalakevi i Vest-Georgia. Objektet er et bad fra 600-tallet. I 2014 er det lagt prototyp av 'soft top' med bentonitt og torv/gress. Murerfaglig ansvarlig fra norsk side er murmester Terje Berner.

Norske og georgiske håndverkere i gang med å legge gresdekket.

Foto: imo©Riksantikvaren

Oslo, 6. mai 2015

Inger-Marie Aicher Olsrud